

стісного досвіду. Забезпечення цих розвивальних особистісних умов досягається різними психолого-педагогічними технологіями, які розробляються різними науковими школами.

*Висновки.* Вважаємо, що провідним завданням викладача ВНЗ є не вплив на особистість майбутнього вчителя, його свідомість завдяки висуванню педагогічних вимог, а шляхи й засоби входження в освітній простір студента. Об'єктивно це орієнтує викладача на необхідність створення умов для саморозвитку й самовиховання студента. У результаті розгортається діяльність обох учасників освітнього процесу (студента і викладача) з засвоєння основ культури. Правильно побудоване освітнє середовище саме починає діяти, стає активним. Процес його становлення, що відповідає завданням особистісно орієнтованої гуманістичної освіти, відбувається завдяки аналізу та співвіднесенню потреб студентів і середовища, виникненню суперечностей між потребами й можливостями, включенню механізмів рефлексії як засобу подолання кризи, побудові студентом освітнього середовища – від усвідомлення себе в середовищі до перетворення середовища через використання рефлексивних форм діяльності студентів.

Можливості, умови, способи діяльності, відносини освітнього середовища, які реалізує студент через особистий рефлексивний досвід, стають параметрами нового рефлексивного середовища, яке набуває особистісних рис суб'єкта. Таким чином, освітнє середовище, побудоване на рефлексивній позиції – це, передусім, простір для свободи, творчості, що є ознакою гуманістичної освіти.

#### **Література**

1. Бизяева А.А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия / А.А. Бизяева. – Псков : ПГПИ, 2004. – 216 с.
2. Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования : учебное пособие / Э.Ф. Зеер. – М. : Воронеж, 2003. – 480 с.
3. Митина Л.М. Управлять или подавлять: выбор стратегии профессиональной жизнедеятельности педагога / Л.М. Митина. – М. : Сентябрь, 1999. – 190 с.
4. Реан А.А. Социальная педагогическая психология / А.А. Реан. – СПб. : Питер, 2000. – 426 с.
5. Орлова И.В. Тренинг профессионального самопознания: теория, диагностика и практика педагогической рефлексии / И.В. Орлова. – СПб. : Речь, 2006. – 128 с.
6. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер принт, 2003. – 508 с.
7. Слободчиков В.И. Становление рефлексивного сознания в раннем онтогенезе / В.И. Слободчиков // Проблемы рефлексии: современные комплексные исследования. – Новосибирск, 1987. – С. 60–68.
8. Семенов И.Н. Психология целостности человека / И.Н. Семенов // Вопросы психологии. – 2007. – № 3.
9. Щедровицкий Г.П. Очерки по философии образования / Г.П. Щедровицкий. – М. : Педагогический центр “Эксперимент”, 1993. – С. 52.

ВИТЧИНКІНА К.О.

### **ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ЯК ОДНОГО З ВИДІВ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ**

Термін “активність” широко використовується в різних сферах науки як самостійно, так і як додатковий у різних сполученнях. Причому в деяких випадках це стало настільки значним, що сформувалися самостійні поняття, наприклад, такі як: “активна людина”, “активна життєва позиція”, “активне навчання”, “активіст”, “активний елемент системи”.

Питання розвитку творчої активності особистості сьогодні досить актуально постає в процесі навчання та виховання, оскільки серед основних завдань вищої освіти України, визначених Національною доктриною розвитку освіти, наявні такі завдання, як формування освіченої, творчої особистості, а також забезпечення пріоритетності розвитку людини.

Саме тому *мета статті* – розглянути та проаналізувати на основі аналізу науково-педагогічної літератури поняття активності особистості і творчої активності як одного з видів активності.

Про необхідність і важливість аналізу наукового поняття “активність” пишуть філософи, психологи, педагоги: А.І. Арістова, М.О. Бернштейн, В. Беленький, Л.П. Буєва, М.С. Кветной, В.З. Коган, І.Я. Лисий, В.І. Лозова, В.А. Петровський, С.Л. Рубінштейн, Т.І. Шамова, Г.І. Щукіна.

У сучасних наукових працях існує чотири підходи до визначення активності як наукової категорії, відповідно до яких активність розглядається як:

- 1) загальна категорія (В.М. Бехтерев, Л.П. Буєва);
- 2) діяльність (В.І. Дьомін, М.С. Каган, П.Є. Кряжев, А.Г. Спіркін);
- 3) якісна характеристика діяльності (В. Беленький, В.З. Коган, І.Я. Лисий, Л.П. Станкевич, І.Ф. Харламов);
- 4) риса особистості (К.А. Альбуханова-Славська, В.І. Лозова, Т.М. Мальковська).

З погляду першого підходу до розуміння активності як загальної категорії це поняття досліджується в різних аспектах: біологічному, психологічному, соціологічному та ін. Так, у біологічному аспекті вона розкривається у зв'язку з пристосуванням організму до оточуючого середовища, як реакція на подразники зовнішнього середовища. М.О. Бернштейн вважає, що біологічна активність включає в себе всю динаміку цілеспрямованої боротьби організму шляхом доцільності механізмів. Біологічна активність притаманна і людині як спадкова властивість, що забезпечує пристосування до середовища.

Вивчаючи особистість як людину в “сукупності її соціальних якостей, що формуються в різних видах громадської діяльності і відносин”, Л.П. Буєва вважає, що активність особистості – явище конкретно-історичне, тому рівень соціальної активності особистостей залежить від того співвідношення, котре існує між соціальними функціями особистості та її суб'єктивними позиціями і установками [1].

Другий підхід до розуміння активності ми можемо побачити в працях таких науковців, як В.І. Дьомін, М.С. Каган, П.Є. Кряжев, А.Г. Спіркін, які визначають активність як діяльність, ототожнюючи ці поняття.

П.Є. Кряжев зазначив: “Активність – це така діяльність соціального суб'єкта, у якій мотив і мета мають тенденцію до гармонійної єдності” [2, с. 66]. М.С. Каган зауважує, що людська діяльність – це спосіб існування людини як діючої істоти, активність суб'єкта, яка спрямована на об'єкти або на інших суб'єктів [3, с. 22–23; 85]. В.І. Дьомін визначає активність як вищий стан діяльності [4, с. 47]. У дослідженнях А.Г. Спіркіна активність особистості розглядається в тісному зв'язку з діяльністю, у якій відбувається процес самореалізації людини, ствердження себе як члена суспільства [5].

У дослідженнях таких науковців, як В. Беленький, В.З. Коган, І.Я. Лисий, Л.П. Станкевич, І.Ф. Харламов, ми можемо побачити третій підхід до розуміння

активності, тобто визначення цього поняття як якісної характеристики діяльності, як міри діяльності, рівня виявлення.

Так, з цього приводу Л.П. Станкевич зазначив, що “активність є певною характеристикою діяльності, яка може бути більш чи менш активною, тобто активність виступає як показник діяльності” [6, с. 194]. В.З. Коган, дотримуючись аналогічної думки, що й Л.П. Станкевич, та, не ототожнюючи поняття активності й діяльності, на рівні аналізу особистості як суб’єкта конкретної соціальної діяльності розглядає активність як самостійну окрему категорію, яка відображає кількісно-якісний бік діяльності особистості [7, с. 128]. Схожої думки дотримується В. Беленький, стверджуючи, що зміст активності ширший і його не можна зводити до вимірювання діяльності. На його думку, активність – це не тільки самодіяльність, а й соціально-психологічний стан суб’єкта і його позиція [8, с. 40].

Як вважає І.Я. Лисий, зміст категорії “активність”, що розкривається в контексті теоретичної моделі суб’єкт-об’єктних або суб’єкт-суб’єктних відносин, може бути верифікований у його застосуванні до певного типу діяльності, наприклад, пізнавальної, навчальної або творчої. При цьому доцільно враховувати загальні передумови активності суб’єкта, до яких належать міра і якість акумуляції ним минулого досвіду, що знаходить вираз у методичному оснащенні діяльності, засвоєння та розвиток цих форм діяльності, які відображаються в категорійному ладі його мислення; сюди входить і конституційована свобода суб’єкта, опосередкована його потребами [9, с. 5–6].

І.Ф. Харламов визначає активність як діяльнісний стан суб’єкта, тобто діючої особи [10].

В.І. Лозова вважає, що сам підхід до визначення активності як якісної характеристики діяльності є правильним, але недостатньо вичерпним. На її думку, активність визначає якість діяльності дуже специфічно – через ставлення суб’єкта до процесу діяльності та його результату. Ставлення ж включає готовність, прагнення суб’єкта до діяльності, бажання здійснити її швидко, енергійно, виявити ініціативу, самостійність [11, с. 14].

Виходячи з того, що поняття “активність” неможливо повно розкрити через поняття “діяльність”, такі науковці, як К.А. Альбуханова-Славська, Т.С. Лапіна, В.І. Лозова, С.Л. Рубінштейн, вважають, що поняття активності не можна ототожнювати з діяльністю.

С.Л. Рубінштейн, вказує на те, що, незважаючи на діалектичний взаємозв’язок понять активності та діяльності, їх треба розрізняти. Він підкреслює, що часто йде мова про психічну діяльність, коли ототожнюють фактично діяльність і активність, хоча ці поняття слід розрізняти [12].

Т.С. Лапіна вважає, що неправомірно ототожнювати поняття активності та діяльності, тому що це може спричинити “змазування, затушування специфіки соціальної активності” [13, с. 19]. В.І. Лозова стверджує, що активність і діяльність – різні поняття, хоча вони перебувають у діалектичному взаємозв’язку. “Одне поняття не існує без іншого, але не перекриває його. Особистість як відтворення громадської сутності людини формується і розвивається в процесі діяльності, яка є специфічною формою освоєння і перетворення людиною світу” [11, с. 13]. Залежно від ставлення людини до діяльності сама діяльність може

мати різний характер. Звідси дослідниця робить висновок, що активність суб'єкта, який діє, визначає характер діяльності, її якість, але не замінює її [11, с. 13]. К.А. Альбуханова-Славська зазначила, що поняття “активність” ширше порівняно з поняттям “діяльність”, оскільки активність виявляється і в пізнанні, і в спілкуванні, і в життєвому шляху в цілому [14, с. 116].

Такі науковці, як К.А. Альбуханова-Славська, В.І. Лозова, Т.М. Мальковська, визначають активність як рису особистості.

Так, В.І. Лозова характеризує активність як рису особистості, котра виявляється в готовності, прагненні до самостійної діяльності, якості її здійснення, виборі оптимальних шляхів для досягнення поставленої мети, за допомогою якої суб'єкт виражає своє ставлення до конкретної діяльності та її результатів [11, с. 15].

Т.М. Мальковська також вважає, що активність слід розглядати як властивість особистості, що може змінюватись [15, с. 9].

К.А. Альбуханова-Славська зараховує поняття активності до характеристики особистості, визначаючи активність як “функціонально-динамічну якість особистості, котра інтегрує і регулює в динаміці всю особистісну структуру (потреби, здібності, волю, свідомість), що, у свою чергу, забезпечує особистості можливість урахування вимог суспільства і виявлення самостійності, самовизначення як суб'єкта життя” [14, с. 114].

Д.Б. Богоявленська, В.І. Лозова, Т.І. Шамова, Г.І. Щукіна визначають рівні активності.

Д.Б. Богоявленська, І.О. Петухова виділяють рівні активності залежно від характеру пізнавальної діяльності суб'єкта:

1) репродуктивний, нижня межа якого характеризується пасивністю, відсутністю інтелектуальної ініціативи. Той, хто навчається, залишається, в основному, в рамках уже знайденого способу дій;

2) евристичний, що характеризується прагненням удосконалювати певну діяльність, шукати нові способи дій;

3) креативний – вищий рівень інтелектуальної активності, що характеризується ініціативою в постановці завдань, у прагненні виявити причинні зв'язки і залежності, перейти до теоретичних узагальнень [16, с. 146].

І.А. Редковець виокремлює чотири рівні активності:

1) репродуктивна активність, яка характеризується готовністю успішно оволодіти готовими знаннями, енергійною відтворювальною діяльністю;

2) аплікативна активність, для якої властива готовність до енергійної вибірково-відтворювальної діяльності;

3) інтерпретивна активність, яка характеризується готовністю до енергійного тлумачення, пояснення, розкриття змісту будь-чого;

4) продуктивна активність, для якої притаманна готовність до творчого створення нового [17].

Г.І. Щукіна фіксує три рівні активності:

1) репродуктивно-наслідувальна активність, яка передбачає цілеспрямоване споглядання зразка, досвіду іншого, з нею пов'язані процеси аналізу послідовності дій, обробки більш складних прийомів, операцій, процес цілісного з'ясування шляхів вирішення результатів; цей вид активності не можна вважати механічним дотриманням зразків;

2) пошуково-виконавча активність має в цьому плані більш значні ресурси. За таких умов учень виступає виконавцем, оскільки завдання перед ним ставить викладач. Але пошуки самостійних шляхів вирішення, спроба не одного, а ряду варіантів відривають від зразків, надають простір для роздумів про характер змісту й умови діяльності, про власні можливості. Саме тому перехід на рівень пошукової активності завжди являє собою і вищий рівень діяльності;

3) творча – найвищий рівень активності, яка надає широкі можливості для розвитку всіх потенційних сил. Творча активність пов'язана з вирішенням проблем, що може бути здійснено різними шляхами. Перехід на рівень творчої активності – свідчення значного стрибка в загальному розвитку особистості [18, с. 28–30].

Виходячи з цього, Г.І. Щукіна зауважує: “Творча активність являє собою найвищий рівень активності, оскільки і саме завдання може бути поставлено студентом, а шляхи його вирішення обираються нові, нешаблонні, оригінальні” [18, с. 27].

Т.І. Шамова пов'язує рівні пізнавальної активності з рівнями інтересу і наполегливості учня, які він виявляє, проникаючи в сутність явищ, їх взаємозв'язки й оволодіваючи способами діяльності:

1) відтворювальна активність;

2) інтерпретаційна;

3) творча [19, с. 30–31].

В.І. Лозова виділяє такі рівні пізнавальної активності:

1) репродуктивна активність, яка виявляється в діяльності виконавчо-відтворювального характеру;

2) реконструктивна активність, яка передбачає не тільки копіювання, виконання певних завдань, а й вибір способів діяльності, використання здобутих знань, прийомів дій в інших ситуаціях, певну їх інтерпретацію;

3) творча активність, показниками якої є ініціатива, самостійність особистості у визначенні цілей, завдань пізнавальної діяльності, способів її здійснення, інтерес, новизна, оригінальність, оптимальність [11, с. 31].

**Висновки.** Отже, поняття “активність” не можна ототожнювати з поняттям “діяльність”, оскільки активність може мати прояв не тільки в діяльності, а й у пізнанні, спілкуванні, тобто активність визначає характер і якість діяльності. Активність – це риса особистості, котра знаходить вияв у готовності, прагненні до самостійної діяльності, якості її здійснення, виборі оптимальних шляхів для досягнення поставленої мети, за допомогою якої суб'єкт вважає своє ставлення до конкретної діяльності та її результатів. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури ми можемо зробити висновок, що творча активність являє собою найвищий рівень пізнавальної активності.

#### Література

1. Буева Л.П. Человек: деятельность, общение / Л.П. Буева. – М. : Мысль, 1978. – 216 с.
2. Кряжев П.Е. Социологические проблемы личности / П.Е. Кряжев. – М., 1971. – С. 17–22, 66.
3. Каган М.С. Человеческая деятельность / М.С. Каган. – М., 1974. – 122 с.
4. Демин М.В. Проблемы теории личности: социально-филос. аспект / М.В. Демин. – М. : Изд-во Москов. ун-та, 1977. – 240 с.
5. Спиркин А.Г. Сознание и самосознание / А.Г. Спиркин. – М. : Педагогика, 1972. – 193 с.
6. Станкевич Л.П. О типах, формах и уровнях социальной активности личности / Л.П. Станкевич // Вопросы истории материализма и критика некоторых концепций буржуазной социологии. – М., 1969.
7. Коган В.З. Понятие “активности личности” как категория социальной психологии / В.З. Коган // Некоторые проблемы личности : сб. аспирантских работ. – М., 1971. – С. 131–145.
8. Беленький В.Х. Активность народных масс / В.Х. Беленький. – Красноярск : Кн. издательство, 1973. – 286 с.

9. Лисий І.Я. Активність і пасивність / І.Я. Лисий // Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів та студентів на республіканській науково практичній конференції. – Х. : ХГПІ, 1992. – 216 с.
10. Харламов І.Ф. Активизация учения школьников / И.Ф. Харламов. – Минск : Народная освіта, 1970. – 158 с.
11. Лозова В.І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів / В.І. Лозова ; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – 2-е вид., доп. – Харків : ОВС, 2000. – 164 с.
12. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн ; [отв. ред. Е.В. Щорохова]. – М. : Педагогика, 1973. – 423 с.
13. Лапина Т.С. Этика социальной активности личности / Т.С. Лапина. – М. : Высшая школа, 1974. – 112 с.
14. Альбуханова-Славская К.А. Активность и сознание личности как субъекта деятельности / К.А. Альбуханова-Славская // Психология личности в социалистическом обществе. Активность и развитие личности. – М. : Наука, 1989. – С. 110–134.
15. Мальковская Т.Н. Воспитание социальной активности старших школьников : учеб. пособ. / Т.Н. Мальковская. – Л., 1973. – 172 с.
16. Боговлянская Д.Б. Метод исследования уровней интеллектуальной активности / Д.Б. Боговлянская // Вопросы психологии. – 1971. – № 1. – С. 144–146.
17. Редковец И.А. Обусловленность уровня познавательной активности школьников характером их учебной деятельности / И.А. Редковец // Воспитание у учащихся познавательной активности. – Волгоград : ВПИ, 1971. – С. 24–34.
18. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе : учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов / Г.И. Щукина. – М. : Просвещение, 1979. – 160 с.
19. Шамова Т.И. Активизация познавательной деятельности учащихся общеобразовательных школ (по предметам естественно-математического цикла) : обзорная информация / Т.И. Шамова. – М. : Знание, 1976. – Вып. 8.

ВОЛКОВА Т.І.

## **УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ІННОВАЦІЙНОГО ТИПУ**

Зміни економічної та політичної ситуації в Україні, докорінне оновлення системи освіти ставлять завдання виховання в розряд пріоритетних. Разом з тим відбувається інтенсифікація негативного впливу позашкільного середовища, засобів масової інформації на покоління, яке підростає, тощо. Сучасна соціокультурна ситуація показує, що традиційна теорія виховання не може повною мірою надати допомогу молодим людям, їх батькам, вихователям у пошуку сенсу життя та вирішення загострених проблем особистісного, культурного, морального й професійного самовизначення. Необхідні корекція ціннісних орієнтацій покоління, яке підростає, приведення їх у відповідність з тенденціями інтеграції та диференціації освітніх систем, загальними гуманістичними ідеалами й національними, культурними традиціями; розробка концептуальних основ сучасного виховання з урахуванням нових педагогічних реалій.

Таким чином, існують об'єктивні фактори, що підтверджують актуальність нашого дослідження, яке зумовлено:

- по-перше, значущістю проблем виховання покоління, яке підростає в умовах сучасного суспільства та необхідністю висунення нових вимог до виховання особистості;
- по-друге, недостатньою ефективністю попередньої виховної системи, роз'єднування дій сім'ї та школи, використання командно-адміністративних методів управління в цій сфері;
- по-третє, недостатньою розробленістю механізмів управління розвитком виховної системи в інноваційних загальноосвітніх закладах.